

ФІЛОСОФІЯ ТА ПОЛІТОЛОГІЯ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ КУЛЬТУРИ

ISSN [2663-0265](#) (print) ISSN [2663-0273](#) (online)

Journal home page: <https://fip.dp.ua/index.php/FIP>

МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

Влада Русланівна Негіна

Аспірантка кафедри міжнародних відносин,
Дніпровський національний університет
імені Олеся Гончара,
пр. Гагаріна 72, Дніпро, 49000, Україна
E-mail: vnegina17@gmail.com,

Олександр Юрійович Висоцький

Доктор політичних наук, професор, професор
кафедри міжнародних відносин,
Дніпровський національний університет
імені Олеся Гончара,
пр. Гагаріна 72, Дніпро, 49010, Україна
Email: vysalek@gmail.com,

Vlada Niehina

Ph.D. student of the International
Relations Department,
Oles Honchar Dnipro National University,
72 Gagarin Ave., Dnipro, 49010, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2293-423X>

Oleksandr Vysotskyi

D.Sc. (Political Science), PhD (History), Professor,
Professor of the International Relations Department,
Oles Honchar Dnipro National University,
72 Gagarin Ave., Dnipro, 4
9010, Ukraine
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0712-8499>

УДК 13 +122

ТЕХНОЛОГІЯ ПЕРИФЕРІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ІЗРАЇЛЮ

Received 18 November 2021; revised 10 December 2021; accepted 16 December 2021

DOI: 10.15421/352129

Анотація

Автори осмислюють зовнішню політику Ізраїлю в напрямку Центральної Азії та Кавказу через аналіз технології периферії. Проголосивши незалежність 14 травня 1948 року, держава Ізраїль опинилася у ворожому оточенні сусідських арабських країн, які одразу оголосили війну новоствореній країні. Ця війна увійшла в історію під назвою «Війна за Незалежність» («Мільхемет ха-Ацмаут»). З самого початку Ізраїль не мав впевненої та стабільної, перш за все, політичної підтримки наддержавами того часу. Уряд країни розробив «доктрину» периферії у 50-х роках ХХ століття. Мета полягала у встановленні дипломатичних відносин з неарабськими, мусульманськими державами світу, щоб отримати визнання на світовій політичній арені та показати, що не існує ніяких суперечок між євреями та мусульманами. Такими першими країнами стали Туреччина, Ефіопія, Судан, Іран. Але з часом відносини стали погіршуватися через політичні кризи, виникаючі на Близькому Сході, ізраїльсько-арабські конфлікти та тиск арабів. Іран розірвав дипломатичні відносини з Ізраїлем після Ісламської революції 1979 року всередині країни.

На початку 90-х років минулого століття відбулися суттєві зміни на світовій арені, після розпаду Радянського Союзу у регіоні Центральної Азії та Кавказу утворилися нові незалежні держави, переважна більшість яких мусульманські. Для Ізраїлю обидва регіони важливі через великий вплив Ірану на них. Уряд Ізраїлю вирішив активно розвивати двосторонні відносини з цими республіками.

Ключові слова: *технологія периферії, доктрина периферії, Ізраїль, Центральна Азія, Кавказ.*

Technology of periphery as a Foreign Policy tool of Israel

Abstract

The authors study Israel's foreign policy towards Central Asia and the Caucasus through an analysis of peripheral technology. Declaring independence on May 14, 1948, the State of Israel found itself in a hostile environment of neighboring Arab countries, which immediately declared war on the newly created country. This war went down in history as the War of Independence (Milhemet ha-Atzmaut). From the very beginning, Israel did not have strong and stable, above all, political support from the superpowers of the time. The government developed a "doctrine" of the periphery in the 1950s. The aim was to establish diplomatic relations with non-Arab, Muslim countries of the world in order to gain recognition in the world political arena and to show that there are no disputes between Jews and Muslims. Such first countries were Turkey, Ethiopia, Sudan and Iran.

But over time, relations have deteriorated due to political crises in the Middle East, Israeli-Arab conflicts and Arab pressure on states of the region. Iran severed diplomatic relations with Israel after the 1979 Islamic Revolution inside the country.

In the early 1990s, significant changes took place on the political stage. After the collapse of the Soviet Union, new independent states were formed in the region of Central Asia and the Caucasus, the vast majority of which are Muslim. For Israel, both regions are important because of Iran's great influence on them. The Israeli government has decided to actively develop bilateral relations with these republics.

Keywords: *technology of periphery, doctrine of periphery, Israel, Central Asia, Caucasus.*

Постановка проблеми.

Важливу роль у реалізації зовнішньої політики Ізраїлю відіграє технологія периферії, яка, по суті, є практичною реалізацією «доктрини периферії». Технологія периферії – це створення стратегічних союзів з неарабськими мусульманськими державами на Близькому Сході, щоб протистояти об'єднаній опозиції арабських держав, що виступають загрозою існуванню Ізраїлю. Технологія периферії є різновидом однієї з найбільш всеохоплюючих та ефективних легітимізаційних технологій на міжнародній арені, а саме – технології союзницького зв'язування, яка здійснюється через ініціювання союзно-договірних відносин та багатобічних структур у різноманітних сферах життя міжнародної спільноти у відповідь на наявні або уявні загрози [Vysotskyi 2017: 101].

Існування ворожого Ізраїлю арабо-мусульманського оточення та ситуація неврегульованості палестинської проблеми справили величезний вплив на розробку однієї з найуспішніших зовнішньополітичних технологій Ізраїлю – технології периферії. Ця технологія мала вирішальний вплив на зміцнення близькосхідної ідентичності Ізраїлю та його виживання.

Сутність технології периферії можна визначити як налагодження союзницьких відносин з неарабськими мусульманськими і немусульманськими державами на Близькому Сході і в Північній Африці, з неарабськими меншинами в арабських країнах регіону на основі спільного сприйняття загроз. Зміст технології периферії – союзницьке зв'язування на основі спільних інтересів.

Технологія периферії або технологія периферійного альянсу має два компоненти – налагодження співпраці з регіональними неарабськими мусульманськими державами

і підтримку неарабських етнічних і конфесійних меншин на Близькому Сході. Головними цілями технології периферії стали: подолання регіональної ізоляції, прорив арабського бойкоту, боротьба за виживання і забезпечення безпеки Ізраїлю невійськовими засобами, розхитування зсередини ворожих Ізраїлю арабських режимів. Інтеграція в регіон через співпрацю з неарабськими мусульманськими державами стала ефективною технологією прориву як міжнародної, так і регіональної ізоляції.

Відносини Ізраїлю зі своїми сусідами та з усім Близьким Сходом тривалий час були конфліктними. «Палестинське питання» перебувало у невирішеному стані, а напруженість між Іраном та Ізраїлем тривала. У 1950-х роках Ізраїль розробив стратегію пом'якшення своєї регіональної ізоляції, названої «доктриною периферії», для налагодження відносин з державами, що безпосередньо межують з його ворожим кільцем із арабських держав. «Доктрина периферії» залишається основою зовнішньої політики Ізраїлю.

На момент отримання незалежності Ізраїль не мав підтримки від наддержав або регіональних союзників. Перед керівництвом країни повстала проблема пошуку союзників, які забезпечили б політичну підтримку, визнання на світовій політичній арені. В той час було важливо встановити дипломатичні відносини з мусульманськими країнами, показавши світові, що немає перешкод для мирного співробітництва єврейської та мусульманської держав. Ізраїлю загрожував панарабізм, ідеологію об'єднання арабських націоналістів, з метою створення єдиної арабської держави під керівництвом арабів, активно підтримував президент Єгипту Гамаль Насер. Гамаль Насер створив з президентом Сирії Шукрі аль-Куатлі Об'єднану Арабську Республіку.

Взаємна ворожість до панарабізму дала можливість Ізраїлю спочатку налагодити відносини з курдами. Починаючи з 1950-х років, єврейська держава прагнула встановити та зміцнити дипломатичні відносини із сусідніми неарабськими державами, насамперед із Туреччиною, Суданом, Ефіопією та Іраном, а також з таким народом як курди, які проживали на території північного Іраку. Але через побоювання перед арабськими країнами, вони обмежили зв'язки з Ізраїлем, зробивши їх більш закритими. Військова співпраця та обміни розвідувальними даними відбувались досить обережно. Військове співробітництво лягло в основу початкової «доктрини периферії».

Через «Війну Судного дня» («Мільхемет Йом ха-Кіпурім») 1973 року відбулося скорочення зв'язків після погроз арабів припинити світові поставки нафти, а Ірану розірвати дипломатичні відносини з Ізраїлем внаслідок Ісламської революції 1979 року.

На фоні суттєвих змін у світовій політиці 90-х років ХХ століття – розпад Радянського Союзу та соціалістичного табору, відбулися зміни і у зовнішній політиці Ізраїлю – покращення відносин зі Сполученими Штатами Америки, підписання мирного договору з Йорданією («Мирний договір між Державою Ізраїль та Хашемітським королівством Йорданія» 1994 рік) та Угоди в Осло між Ізраїлем та Організацією визволення Палестини («Декларація принципів про тимчасові заходи самоврядування» 1993 рік). Необхідність у продовженні «доктрини периферії» зникла, але через провал Угод в Осло з подальшими терактами палестинців і напруження у відносинах з Іраном вимагало від Ізраїлю шукати союзників.

Сформований на позачергових виборах 2009 року правий уряд на чолі з прем'єр-міністром Ізраїлю Беньяміном Нетаньяху відновив «доктрину периферії», розширивши її географічні межі та тактику охоплення. Попередня «доктрина периферії» охоплювала зв'язки Ізраїлю, насамперед, з неарабськими країнами, сучасна «доктрина периферії» поширюється на Китай, Індію і на певні арабські країни. Наприклад, Саудівську Аравію та кра-

їни Перської затоки, з якими підписані «Авраамові угоди», а також на більш традиційних ізраїльських партнерів, таких як курди, особливо після спаду в ізраїльсько-турецьких відносинах. Оновлена «доктрина периферії» передбачає не тільки таємну співпрацю з питань безпеки, а й відкриті відносини, до яких відносяться офіційні візити, державні візити і туризм. Ізраїль поєднує «м'яку силу» з традиційною жорсткою політикою [Guzansky 2014].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідників за зовнішньополітичним напрямком Ізраїлю у регіонах Центральної Азії та Південного Кавказу, на сьогоднішній день, існує небагато. До таких відносяться М.Бішку [Bishku 2015; 2021], Й.Гузанські [Guzansky 2014], Ж.-Л.Семаан [Samaan 2019] та А.Б.Соломон [Solomon 2021]. Їх роботи дають змогу оцінити ефективність зовнішньополітичної технології периферії Ізраїлю.

Мета роботи – визначити особливості реалізації технології периферії єврейської держави.

Методологічною основою дослідження став технологічний підхід, який дозволив інтерпретувати стратегію периферії Ізраїлю на міжнародній арені як ефективну технологію, що дозволила розв'язати низку зовнішньополітичних завдань: 1) подолати регіональну ізоляцію Ізраїлю; 2) зменшити загрозу прямого збройного нападу арабських держав на Ізраїль; 3) розхитати арабські режими зсередини шляхом підтримки етнічних і конфесійних меншин в цих країнах; 4) знайти в мусульманському світі держави, готові з тих чи інших причин співпрацювати з Ізраїлем; 5) налагодити з ними довірчі відносини і представити їх в якості моделі мирного взаємовигідного співробітництва єврейської держави з мусульманськими.

Виклад основного матеріалу.

Здійснення технології периферії в пострадянських країнах Кавказу та Центральної Азії

Після розпаду Радянського Союзу на політичній мапі світу утворилося 8 нових незалежних суб'єктів міжнародних відносин. Кожна з республік встановила дипломатичні

відносини з Ізраїлем: Узбекистан (21 лютого 1992 рік), Киргизстан (4 березня 1992 рік), Таджикистан (26 березня 1992 рік), Вірменія (4 квітня 1992 рік), Азербайджан (7 квітня 1992 рік), Казахстан (10 квітня 1992 рік), Грузія (1 червня 1992 рік), Туркменістан (8 жовтня 1993 рік). В 6 країнах переважає мусульманське населення (сунітського напрямку, окрім Азербайджану) та 2 країни християнські з привілейованим положенням хранителів святинь в Єрусалимі. В конституціях цих держав зазначено про світський характер і відокремленість релігії від держави. Встановлення дипломатичних відносин з Ізраїлем відкривало шлях до Сполучених Штатів Америки.

На початку повноцінному розвитку відносин з країнами регіону заважали конфлікти, виникаючи всередині республік. Після розпаду Радянського Союзу розпочалася дестабілізація політичної ситуації у Киргизстані (міжусобні зіткнення) та Таджикистані (збройний конфлікт між представниками влади і опозиції, закінчившийся громадянською війною з мільйонними втратами мирного населення), Грузії (відділення Абхазії, втрата Північної Осетії в подальшому), Вірменії та Азербайджані (війна за територію Нагірного Карабаху). Історично, Кавказ та Центральна Азія були частиною «шовкового шляху» – торгової мережі, що сполучає Європу, Африку, Близький Схід та Азію. Сьогодні нафтопровід Баку-Тбілісі-Джейхан, створений для транспортування каспійської нафти, та Трансанатолійський газопровід мають життєво важливе значення для постачання нафти та газу до Середземномор'я і Європи. Кавказькі країни географічно оточують Росія, Іран та Туреччина, а Центральну Азію – Росія, Китай, Афганістан та Іран, тому жодна з країн не бажала примкнути до єдиного геополітичного табору. На сьогодні країни регіону співпрацюють з Росією, Іраном, США та Ізраїлем. Присутність Ірану обумовлена не лише географічним розташуванням, а прагненням інтегруватися, насамперед, до Центральної Азії. Іран використовував своє економічне, політичне та культурне становище для впливу на новоутворені республіки. У центральноазіатських країнах століттями сповідували іслам, релігія виступала у

ролі головного регулятора суспільного життя, цивілізаційної само ідентифікації для більшості населення. З розпадом Радянського Союзу перед республіками повстав вибір подальшого шляху власного розвитку. В кожній країні рівень впливу ісламу залежить від етнічного, історичного, політичного та соціокультурного характеру. У середині 90-х років ХХ століття мусульманами себе вважали казахи – 78,8%, киргизи – 95%, узбеки – 90%, таджики – 80%. До Організації ісламського співробітництва входять усі республіки. Організація чинить тиск на країни регіону для зменшення співробітництва з Ізраїлем та більшої підтримки палестинців. Ідеологічний вплив Ірану уявляв небезпеку для Ізраїлю, було важливо діяти на випередження. Одними з найважливіших факторів, вплинувших на зближення з Ізраїлем стали боязнь тероризму, сепаратизму та релігійного екстремізму. Світські держави з переважаючим мусульманським населенням, такі як Азербайджан, Узбекистан та Киргизстан, побоювалися внутрішньої іранської ісламістської пропаганди і вирішили звернутися до Ізраїлю за допомогою у сфері безпеки. Ці держави разом з Ізраїлем зіштовхнулися із загальною загрозою, яку Ізраїль використав для розвитку зв'язків.

Зародженню дипломатичних відносин Ізраїлю з центральноазіатськими та кавказькими країнами передували наступні цілі: 1) максимальне сприяння безпечному існуванню єврейських громад; 2) мінімізація, наскільки це можливо, впливу Ірану в цьому регіоні з переважно мусульманським населенням; 3) сприяння політичному та економічному розвитку створюваних тут помірних держав та прищепленню їм демократичних цінностей; 4) всіляке сприяння розвитку в цих країнах проізраїльського плацдарму в ісламських структурах глобального та регіонального рівня; 5) сприяння перегляду новими державами Центральної Азії традицій всесвітньої і не завжди мотивованої підтримки арабських країн в арабо-ізраїльському конфлікті, що дісталися у спадок від колишнього СРСР; 6) розвиток та зміцнення іудейсько-християнсько-мусульманський діалог; 7) на своєму прикладі сприяти зміні іміджу Близького Сходу як регіону

з виключно мусульманським населенням; 8) надавання диверсифікованої допомоги цим країнам у сфері боротьби з тероризмом та іншими загрозами глобального характеру [Guzansky 2014].

Реалізації таких цілей могло сприяти кілька важливих факторів. По-перше, особливість сприйняття Ізраїлю пострадянськими державами, що випливають із надмірної уваги до нього ЗМІ колишнього СРСР. Створена ілюзія великого впливу на США, стала однією з вирішальних з боку лідерів країн Центральної Азії для встановлення дипломатичних відносин з Ізраїлем. Президенти Узбекистану та Туркменістану зверталися до Ізраїлю за допомогою у налагодженні відносин та нормалізації дипломатичних відносин із США. У Туркменістані таке завдання покладалося на ізраїльського бізнесмена Йосефа Меймана. Маючи великі зв'язки в американській політиці та бізнесі, Йосеф Тейман допоміг організувати перший офіційний візит президента Туркменістану Сапармурада Ніязова у Вашингтон у 1998 році. Налагодивши стосунки зі Сполученими Штатами, Сапармурад Ніязов припинив контакти з Йосефом Тейманом, не вбачаючи в них необхідності. По-друге, технологізація Ізраїлю справляла враження, особливо у сфері сільського господарства. У Центральній Азії найважливіша сільськогосподарська культура – бавовна, процес її виробництва потребує багато води, розроблене Ізраїлем краплинне зрошення показало свою ефективність, давши змогу добитися вражаючих успіхів у розвитку високорентабельної сільськогосподарської продукції.

Одними з найважливіших факторів, вплинутих на зближення з Ізраїлем стали боязнь тероризму, сепаратизму та релігійного екстремізму. Світські держави з переважаючим мусульманським населенням, такі як Азербайджан, Узбекистан та Киргизстан, побоювалися внутрішньої іранської ісламістської пропаганди і вирішили звернутися до Ізраїлю за допомогою у сфері безпеки. Ці держави разом з Ізраїлем зіштовхнулися із загальною загрозою, яку Ізраїль використав для розвитку зв'язків.

Найефективніше «доктрина периферії»

проявила себе у відносинах з Казахстаном та Азербайджаном у безпекових питаннях.

Ізраїль-Казахстан

10 квітня 1992 року було встановлено дипломатичні відносини між Державою Ізраїль та Республікою Казахстан. Посольство Казахстану у Тель-Авіві відкрилося у травні 1996 року. У 1993 році президент Ізраїлю Хаїм Герцог вперше з офіційним візитом відвідав Казахстан, у якості міністру закордонних справ Ізраїлю Шимон Перес відвідав Казахстан у 1995 році та 2002 році, як президент Ізраїлю влітку 2009 року, а як экс-президент Ізраїлю з приватним візитом у вересні 2015 року. У 2016 році вперше відбувся офіційний візит прем'єр-міністру Ізраїлю Беньяміна Нетаньяху. Президент Казахстану Нурсултан Назарбаєв відвідав Ізраїль з офіційними візитами у грудні 1995 року та у квітні 2000 року, а з робочим візитом у березні 2013 року.

З 29 червня 1992 року функціонує міждержавна казахстансько-ізраїльська комісія з торгово-економічного співробітництва. У 2004 році була створена Торгово-промислова палата «Ізраїль-Казахстан» для розширення торгово-економічних зв'язків. Казахстан зацікавлений в ізраїльських технологіях, у свою чергу, Ізраїль зацікавлений в казахстанських енергоносіях. У 2019 році казахстансько-ізраїльський товарообіг досяг 514 мільйонів доларів (з них експорт – 466 мільйонів доларів, імпорт – 48 мільйонів доларів), за 2020 рік товарообіг скоротився до 300 мільйонів доларів через пандемію коронавірусу.

Станом на 1 квітня 2020 року за участю ізраїльського капіталу було зареєстровано 144 підприємства у будівництві, нафтогазовій, металургійній, виробничій, кабельній продукції, телекомунікаціях, фінансах та страхуванні, фармацевтиці та медицині, торгівлі, туризмі, водопостачанні, АПК, освіта та науково-технічна сфера.

За даними Національного Банку Республіки Казахстан, валовий потік прямих іноземних інвестицій з Ізраїлю до Республіки Казахстан за період з 2005 року по третій квартал 2020 року склав 219,5 мільйонів доларів, за 5 місяців 2020 року Казахстан та Ізраїль досягли 199,4 мільйона доларів.

27 грудня 1995 року підписано Декларацію про основи взаємовідносин між Республікою Казахстан та Державою Ізраїль.

14 грудня 2016 року Угоду між Урядом Республіки Казахстан та Урядом Держави Ізраїль про співробітництво у сфері сільського господарства. 24 травня 2021 року Угода вступила в силу [Kazakh Invest 2021].

20 січня 2014 року міністр оборони Казахстану Адільбек Джаксібеков вперше відвідав Ізраїль та зустрівся з міністром оборони Ізраїлю Моше Ялоном для підписання двосторонньої Угоди про військово-технічне співробітництво. Міністр оборони Казахстану під час зустрічі наголосив: «З огляду на намір Казахстану вдосконалити свої Збройні сили, ми зацікавлені у вивченні бойової підготовки ізраїльської армії. Сподіваюся, що після сьогоднішнього підписання Угоди про військово-технічне співробітництво, ми зможемо здійснити взаємовигідну співпрацю наших відомств на засадах рівноправності та взаємності». Адільбек Джаксібеков запросив оборонні компанії Ізраїлю (Israel Military Industries, «Elbit Systems», «Rafael») взяти участь у міжнародній виставці озброєння та військово-технічного майна «КАДЕКС-2014» [Bishku 2015].

Ізраїль-Азербайджан

Ізраїльсько-азербайджанські відносини розпочалися 7 квітня 1992 року. З того часу відносини активно розвиваються у сфері безпеки та торгівлі енергоносіями, а також у сферах культури та освіти. Відносини між країнами не обмежуються тільки торгівлею та імпортом зброї. Військове співробітництво існує за принципом «ворог мого ворога – мій друг». Азербайджан, як і Ізраїль розглядають Іран у якості регіонального антагоніста. Через відчуття іранської загрози, між єврейською державою та кавказькою республікою посилено співробітництво у сфері військової розвідки, яка є невід'ємною регіональною політикою Ізраїлю сьогодні. Азербайджан відіграє важливу роль у зборі розвідувальних даних ізраїльською розвідкою «Моссад».

Завдяки геополітичному, геостратегічному та гео економічному положенню Азербайджанської Республіки, різноманітно ви-

користовуючи елемент єврейської общини у власних інтересах та зміцненні свого становища, країна важлива для Ізраїлю в багатьох аспектах. Складність геополітичного становища Азербайджану, пояснюється сусідніми державами з великою політичною та економічною вагою, такими як Росія, Туреччина та Іран. Азербайджан та Ізраїль вважають свої геополітичні інтереси життєво важливими для підтримки безпеки у Центральній Азії. Баку забезпечує 40% потреб Ізраїлю в нафті, експортуючи нафту до Ізраїлю по трубопроводу Баку-Тбілісі-Джейхан. Ізраїль імпортує нафту з Азербайджану, щоб задовольнити більшу частину свого попиту на нафту.

Ізраїль експортує в Азербайджан зброю, в тому числі високотехнологічні дрони. Згідно даних «Стокгольмського міжнародного інституту досліджень миру» (SIPRI) у період з 2011 по 2020 роки найбільшими постачальниками зброї до Азербайджану була спочатку Росія, а потім Ізраїль. Фактично SIPRI повідомляє, що ізраїльський експорт зброї до Азербайджану становив 17% від його загального експорту зброї в період з 2016 по 2020 рік. Важливим моментом експорту цієї зброї вважається її вирішальна роль у допомозі президенту Азербайджану Ільхаму Алієву під час ескалації нагірно-карабаського конфлікту восени 2020 року [Edelstein 2021].

Проблемним моментом двосторонніх відносин країн слід вважати постійний геополітичний тиск з боку Росії та Ірану, а також конфлікт з Вірменією. Азербайджан повинен ретельно збалансовувати свої відносини з Ізраїлем, щоб уникнути сильного тиску з боку Тегерана.

Не дивлячись на стурбованість Азербайджану просуванням та зростанням політичного ісламу, а також прямим та непрямим впливом Ірану на цей процес, він продовжує досягати спільних цілей з Ізраїлем. В найближчі роки відносини Ізраїлю з Азербайджаном будуть розвиватися більше активно. Розвиток відносин між двома країнами буде відбуватися не в інтересах Ірану, тому Тегеран намагатиметься посилити свій суспільно-політичний вплив в Азербайджані, створивши політичну нестабільність, підтримуючи ісламіст-

ські угруповання в країні та використовуючи публічну медіа-дипломатію.

29 липня 2021 року в місті Тель-Авів голови міждержавної комісії Ізраїль-Азербайджан, Міністр туризму Ізраїлю Костянтин Йоель Развозов та Міністр економіки Азербайджану Мікаїл Джаббаров офіційно відкрили торговельно-туристичне представництво Азербайджанської Республіки в Ізраїлі. Відкриття стало історичною подією та безперечним проривом у стратегічних відносинах двох країн та ще одним кроком до відкриття в Ізраїлі повноцінного посольства Азербайджанської Республіки [MFA 2021].

Ізраїль-Вірменія.

4 квітня 1992 року між Республікою Вірменія та Державою Ізраїль встановлено дипломатичні відносини. Відносини між країнами вважаються непростими через підтримку Ізраїлю Азербайджану в Нагірно-Карабаському конфлікті, не дивлячись на велику вірменську діаспору на території Ізраїлю та малочислену єврейську общину в Вірменії. Політичними союзниками Вірменії вважаються ворожий по відношенню до Ізраїлю Іран та Росія. Іран на практиці є воротами в ісламський світ для Вірменії, тому зв'язки Єреван-Тегеран завжди були стабільними та позитивними. Іран пропонував один із двох сухопутних маршрутів для Вірменії, країни, що не має виходу до моря. Через сильну економічну та геополітичну залежність від Ірану, Вірменія завжди була обережною по відношенню до Ізраїлю. Протягом трьох десятиліть, Вірменія мала найнижчі й обмежені відносини з Ізраїлем. Для Ізраїлю будь-яке розширення відносин із сусідами Ірану є досягненням в рамках просування традиційної ізраїльської «доктрини периферії» в Центральній Азії та на Кавказі.

Історично Ізраїль та Вірменія мали певний спільний досвід і поділяють дещо схожі проблеми у національній безпеці, геополітичне положення країн змушує проводити зовнішню політику у різні підходи, що часом, викликає розбіжності у двосторонніх відносинах. В період з 1992 року по 1994 рік близько 6 тисяч євреїв Вірменії іммігрували до Ізраїлю, а інша частина іммігрувала до інших країн через погане економічне становище Вірменії. Сьогод-

ні у столиці країни проживає не більше 500 євреїв. Антисемітизм, не розповсюджений на території Південного Кавказу, має найбільші прояви у Вірменії.

З 1998 року по 2008 рік, керівництво Вірменії неодноразово зверталось до уряду Ізраїлю з пропозицією визнати геноцид вірмен 1915 року на території Османської імперії. Ізраїль ігнорував намагання Вірменії через небажання образити Туреччину, навіть тоді, коли політичні відносини з Туреччиною стали холодними. Тим не менш, Ізраїльські вчені та політики, які агітували за визнання геноциду вірмен.

Між країнами підписані основні двосторонні документи: Угода про співпрацю в галузі культури, науки та освіти між Урядом Республіки Вірменія та Урядом Держави Ізраїль 19 грудня 1994 рік, Угода про співпрацю в галузі охорони здоров'я та медицини між Урядом Республіки Вірменія та Урядом Держави Ізраїль 29 жовтня 1998 рік, Угода про сприяння та взаємний захист інвестицій між Урядом Республіки Вірменія та Урядом Держави Ізраїль січень 2000 рік, Угода про співпрацю у галузі сільського господарства між Урядом Республіки Вірменія та Урядом Держави Ізраїль 16 травня 2012 рік, Угода про взаємодопомогу у митних справах між Урядом Республіки Вірменія та Урядом Держави Ізраїль 26 листопада 2014 рік, Угода про скасування візового режиму для власників дипломатичних паспортів між Урядом Республіки Вірменія та Урядом Держави Ізраїль 25 липня 2017 рік [MFA].

Ізраїль займає нейтральну позицію у нагірно-карабаському конфлікті, не висловлюючи своєю думки. 14 березня 2008 року під час голосування в Генеральній Асамблеї ООН за Резолюція GA/10693 «Про підтримку територіальної цілісності Азербайджану та вимоги виведення всіх вірменських військ з окупованої території» Ізраїль утримався [Kaleji 2020].

У лютому 2020 року президент Вірменії Армен Саркісян підписав указ про перенесення резиденції вірменського посла з Єревану до Тель-Авіву.

18 вересня 2020 року Республіка Вірменія офіційно відкрила посольство в Ізраїлі, у

Тель-Авіві, що свідчить про довгоочікуваний прогрес в ізраїльсько-вірменських відносинах [Bishku 2021].

Ізраїль-Грузія

Дипломатичні відносини між Ізраїлем та Грузією були встановлені 1 червня 1992 року. З того часу обидві країни регулярно обмінювалися візитами на різних рівнях. Республіка Грузія є ключовим транзитним пунктом не тільки для Азербайджану, але й для Центральної Азії. Грузія є воротами в Європу через кордон з Туреччиною та вихід до Чорного моря. Її також часто називають «Кавказьким Ліваном», оскільки тут можна знайти всі основні релігійні та етнічні групи регіону. Спільні загальні риси Ізраїлю та Грузії, у вигляді мінімальної території та «ворожого оточення» зробили ці країни важливими партнерами. Тісна економічна, політична та військова співпраця зі Сполученими Штатами Америки є найголовнішою «спільною рисою» двох країн. Ізраїль цікавить економіко-географічне становище Грузії, що є воротами для закріплення на Кавказі. Перспективним є і приєднання до нафтопроводу Баку-Тбілісі-Джейхан [Schindler 2017]. Саме цей фактор пояснює те, що акцент в ізраїльсько-грузинській співпраці зроблено на політичні контакти та військово-технічну складову. До 2005 року Ізраїль надавав Грузії широку допомогу в сфері безпеки, вдосконалюючи літаки МіГ-25, продаючи боєприпаси та стрілецьку зброю, а також надаючи військових експертів для допомоги у навчанні військ щодо використання закупівель. У лютому 2005 року під тиском Росії Ізраїль обмежив військові відносини з Грузією продажем військової техніки, яка не призначена для нападу.

Під час російсько-грузинської війни 2008 року за Південну Осетію Ізраїль підтримав Грузію в військовому та політичному плані, визнавши її право контролювати Південну Осетію. 10 серпня 2008 року сайт Міністерства закордонних справ Ізраїлю опублікував заяву щодо російської агресії проти Грузії: «Ізраїль з великим занепокоєнням стежить за подіями в Південній Осетії та Абхазії і сподівається, що насильство припиниться. Ізраїль визнає територіальну цілісність Грузії і закли-

кає до мирного вирішення проблеми».

19 червня 1995 року підписана Угода між Урядом Держави Ізраїль та Урядом Республіки Грузія про сприяння та взаємний захист інвестицій.

10 травня 2018 року уряди обох країн підписали Угоду про запуск техніко-економічного обґрунтування угоди про вільну торгівлю [MFA 2018]. Угода про вільну торгівлю значно поглиблює економічні зв'язки при збільшенні товарообігу між Ізраїлем та Грузією. У 2018 році грузинсько-ізраїльський товарообіг становив 30 мільйонів доларів, у 2019 році – 27,7 мільйонів доларів, а у 2020 році – 33 мільйона доларів. Прем'єр-міністр Грузії Георгій Квірікашвілі у 2018 році заявляв про збільшення товарообігу до 1 мільярда доларів у результаті підписання Угоди.

11 вересня 2020 року Міністерство оборони Грузії та ізраїльська державна компанія «Rafael Advanced Defense Systems» уклали Угоду про повне відновлення та модернізацію системи протиповітряної оборони. Сторони обговорили перспективи співпраці та плани на майбутнє, зокрема підготовку кадрів. Контракт з ізраїльською державною компанією оцінюється приблизно в 12 мільйонів доларів. Також міністр оборони Грузії Іраклій Гарібашвілі зустрівся з представниками ізраїльської компанії «Elbit Systems для обговорення питань оснащення літаків і вертольотів сучасними радіоелектронними системами відповідно до стандарті НАТО [Clayton 2020].

Ізраїль-Узбекистан

З проголошенням незалежності Узбекистану розпочалися відносини з Ізраїлем. 21 лютого 1992 року Ізраїль відкрив своє посольство в Ташкенті, а Узбекистан – генеральне консульство в Ізраїлі, яке пізніше було перетворено на посольство. У 1994 році між країнами підписані перші основні договори під час офіційного візиту міністра закордонних справ Ізраїлю Шимона Переса до Узбекистану: Угода між Урядом Республіки Узбекистан та Урядом Держави Ізраїль про заохочення та взаємний захист інвестицій від 4 липня 1994 року; Угода між Урядом Республіки Узбекистан та Урядом Держави Ізраїль про повітряне авіасполучення від 4 липня 1994 року; Угода

між Урядом Республіки Узбекистан та Урядом Держави Ізраїль про співпрацю у галузі туризму від 4 липня 1994 року; Протокол про консультації між Міністерством закордонних справ Республіки Узбекистан та Міністерством закордонних справ Держави Ізраїль від 4 липня 1994 року.

Пізніше підписані наступні двосторонні договори: Угода між Урядом Республіки Узбекистан та Урядом Держави Ізраїль про співпрацю у галузі культури, науки та освіти від 7 квітня 1997 року; Конвенція між Урядом Республіки Узбекистан та Урядом Держави Ізраїль про уникнення подвійного оподаткування та запобігання ухилення від сплати податків на дохід та капітал від 15 вересня 1998 року; Угода між Урядом Республіки Узбекистан та Урядом Держави Ізраїль про торговельну та економічну співпрацю від 15 вересня 1998 року.

14-16 вересня 1998 року Ізраїль з офіційним візитом відвідав президент Узбекистану Іслам Каримов, зустрівшись з президентом Ізраїлю Езером Вейцманом. Іслам Каримов акцентував на важливості налагодження двосторонніх відносин: «Моя місія полягає у встановленні добрих взаємовигідних торгових, економічних та культурних відносин... Ми з більшим оптимізмом дивимося на співпрацю з Ізраїлем». Також президент Узбекистану заявив про необхідність тісної співпраці в аграрній сфері, зокрема, досвід бавовни Ізраїлю.

Езер Вейцман у відповідь подякував народ Узбекистану, згадавши Другу світову війну: «Ми високо цінуємо той факт, що в роки Другої світової війни узбецька земля дала дах над головою десяткам тисяч євреїв, що рятувалися тут від нацистського геноциду».

Зацікавленість Узбекистану у розвитку широкої співпраці з Ізраїлем пов'язана з прагненням отримати доступ до нових ізраїльських технологій. Важливим стимулом зближення двох країн стала готовність до співпраці у боротьбі з ісламським фундаменталізмом та гонкою озброєнь у регіонах Близького Сходу. Узбекистан та Ізраїль розвивають співпрацю й у газовій галузі. Інтереси ізраїльського бізнесу в Узбекистані поширюються і на золотодобуток. Співпраця Ізраїлю та Узбекис-

тану динамічно розвивалася у всіх сферах діяльності МАШАВ. Це і медицина та охорона здоров'я, сільське господарство, менеджмент та розвиток дрібного та середнього бізнесу, технологія, наука та новітнє виробництво, а також туризм, освіта та питання, пов'язані зі становищем жінки у суспільстві тощо.

З 2005 року відносини між Ізраїлем та Узбекистаном погіршилися. У травні 2005 року почалися масові заворушення у місті Андижан, в результаті протистояння з владою за офіційними даними загинули 187 чоловік, за неофіційними – до декількох тисяч. 23 листопада 2005 року Генеральна Асамблея ООН прийнявши резолюцію, яка засудила владу Узбекистану за відмову розглядати події в Андижані інакше, ніж внутрішню справу. Ізраїль проголосував «за». Іслам Каримов відмовився нарощувати відносини з Ізраїлем.

Виникша стагнація ізраїльсько-узбекістанських відносин зникла після смерті 2 вересня 2016 року президента Республіки Узбекистан. З обранням Шавката Мірзієєва на посаду нового президента, з'явилися надії на коригування підходів до реалізації двосторонніх відносин на ізраїльсько-узбекістанському напрямку. У 2018 році Міністерство зовнішньої торгівлі Узбекистану на зустрічі з послом Ізраїлю Едуардом Шапіро запропонувало провести перше засідання узбексько-ізраїльської міжурядової комісії з торговельно-економічного співробітництва, оскільки торговельно-економічна співпраця є ключовим напрямком у відносинах між двома країнами.

22 лютого 2021 року міністр інвестицій та зовнішньої торгівлі Республіки Узбекистан Сардор Умурзаков провів зустріч із Надзвичайним та Повноважним Послом Держави Ізраїль в Республіці Узбекистан Зехавіт Бен Хіллель, у ході якої відбувся конструктивний обмін економічної, інвестиційної, науково-технічної культурно-гуманітарної співпраці між двома країнами. Під час зустрічі головою ізраїльської дипломатичної місії було озвучено, що уряд Ізраїлю націлений на всебічний розвиток співпраці з Узбекистаном з акцентом на зміцнення економічних зв'язків. У зв'язку з цим, було наголошено на важливості налагодження тісного контакту між про-

фільними міністерствами двох країн з метою формування основи для подальшої співпраці та стимулювання ділового партнерства між представниками узбецького та ізраїльського бізнесу [MIFT 2021].

Ізраїль-Киргизстан

Ізраїльсько-киргизькі дипломатичні відносини, встановлені 4 березня 1992 року, знаходяться на низькому рівні. Двосторонні відносини перебувають в стані стагнації. Економічні зв'язки розпочалися з 1993 року, за допомогою МАШАВ Ізраїль надає допомогу Киргизстану у сфері аграрного сектору: впровадження просунутих ізраїльських технологій краплинного зрошення, консультування місцевих фахівців. Завдяки МАШАВу близько 380 киргизьких селян пройшли навчання у Ізраїлі.

У червні 2010 року виникли міжетнічні заворушення на півдні Киргизстану, в результаті загинули декілька сотень людей. На прохання уряду Узбекистану щодо надання допомоги постраждалим на півдні Киргизстану, Ізраїль направив гуманітарний вантаж для розподілу серед тих, хто потребує.

6 червня 2014 року підписано Меморандум про співпрацю між Міністерством сільського господарства Киргизстану та ізраїльською компанією «Emi Technologies & Financing». Угода спрямована на фінансування будівництва логістичних центрів у країні під ключ. Киргизстан гостро потребує будівництва логістичних центрів для збільшення обсягів і якості сільськогосподарської продукції.

6 вересня 2015 року послом Ізраїлю у Республіці Казахстан та послом-нерезидентом у Киргизстані став Міхаель Бродський. У березні 2016 року ізраїльський посол Міхаель Бродський вручив вірчі грамоти президенту Киргизстану Алмазбеку Атамбаєву.

11 березня 2019 року Поважним консулом Киргизької Республіки в Державі Ізраїль призначено Дмитра Шкафа.

Влітку 2020 року Посольство Ізраїлю надало Киргизстану гуманітарну допомогу для боротьби з Covid-19 за участю посла Ізраїлю в Киргизстані Ліати Вексельман, заступника міністра охорони здоров'я Киргизької Рес-

публіки та представників Республіканського оперативного штабу боротьби з коронавірусом. Гуманітарний вантаж надано з метою скорочення коронавірусної інфекції всередині країни [Solomon 2021].

Ізраїль-Таджикистан

Встановлені 26 березня 1992 року дипломатичні відносини між Республікою Таджикистан та Державою Ізраїль, характеризуються низькою інтенсивністю та низькими темпами розвитку. З самого початку вони ускладнювалися через багатовікову спільну історію, культурно-цивілізаційну близькість з Іраном, його вплив на країну. Влітку 1992 року коли Ізраїль та Таджикистан офіційно встановили дипломатичні відносини, не супроводжувани обміном посольствами. Паралельно цій події розпочалися зіткнення між урядовими військами та опозицією, які переросли у повномасштабну громадянську війну. Під час громадянської війни 1992-1997 років виявився раніше прихований соціально-консолідуєчий потенціал ісламського духовенства, стимулює відродження ісламу. В період війни виріс авторитет та популярність Партія ісламського відродження Таджикистану, офіційно затвердженою в країні у 1991 році. Партія стала ядром опозиційного руху. Основне фінансування надходило з Ірану.

По закінченню громадянської війни Ізраїль робив спроби налагодження двостороннього діалогу. Зокрема, постачання виробленого в Таджикистані алюмінію як сировини для ізраїльського військово-промислового комплексу, але під впливом Ірану керівництво Таджикистану відмовило.

Таджикистан – єдина країна Центральної Азії, президент якої жодного разу не відвідав Ізраїль з офіційним візитом. У жовтні 1995 року під час святкування 50-ї річниці створення ООН під час засідання Генеральної Асамблеї ООН відбулася зустріч президента Таджикистану Емомалі Рахмона з прем'єр-міністром Ізраїлю Іцхаком Рабіном. Оскільки зустріч не мала офіційного характеру, ніякі двосторонні договори не підписані.

27 лютого 2013 року підписано Меморандум про взаєморозуміння між міністерствами закордонних справ Республіки Таджикистан

та Держави Ізраїль щодо проведення двосторонніх політичних консультацій.

25 січня 2016 року відбулися політичні консультації між міністерствами закордонних справ Таджикистану та Ізраїлю з обговоренням пріоритетних питань двостороннього співробітництва.

Агентство з міжнародного співробітництва при Міністерстві закордонних справ Держави Ізраїль МАШАВ регулярно проводить навчальні курси в Ізраїлі, у яких також беруть участь представники Таджикистану. Налагоджено співпрацю сторін у галузі охорони здоров'я та сільського господарства.

19 липня 2020 року назначено Надзвичайним та Повноважним Послом Держави Ізраїль у Республіці Узбекистан та Республіці Таджикистан Зехавіт Бен Хіллель.

22 жовтня 2021 року заступник міністра закордонних справ Республіки Таджикистан Музаффар Хусейнзода прийняв Надзвичайного та Повноважного Посла Держави Ізраїль у Республіці Таджикистан Зеавіт Бен Хіллель. Під час зустрічі було обговорено питання двосторонніх та багатосторонніх відносин між Таджикистаном та Ізраїлем у різних сферах. Сторони зацікавлені у розвитку взаємовигідного співробітництва у торговельно-економічній, аграрній та туристичній сферах [Bishku 2015].

Ізраїль-Туркменістан

Найпізнішою центральноазіатською країною, встановившою дипломатичні відносини з Ізраїлем став Туркменістан. 8 жовтня 1993 року між Республікою Туркменістан та Державою Ізраїль встановлено дипломатичні відносини. Як і на Таджикистан, сильний вплив на Туркменістан здійснює Іран, тому з 1995 року потенціал двостороннього співробітництва не був достатньо затребуваний. Але зацікавленість Ізраїлю пов'язана, перш за все, з найбільш великими у світі запасами енергоресурсів Туркменістану. Наявність великих запасів вуглеводню та їх експорт робить Туркменістан об'єктом суперництва між ключовими гравцями у регіоні – Росією, Сполученими Штатами Америки, Китаєм та Європейським Союзом.

22-24 травня 1995 року відбувся перший

офіційний візит президента Туркменістану Сапармурат Ніязова з прем'єр-міністром Ізраїлю Іцхаком Рабином у місті Тель-Авів.

Під час свого президенства Сапармурат Ніязова не дотримувався рекомендацій керівництва Ірану у веденні співробітництва з Ізраїлем. Для Туркменістану Ізраїль є важливим торговим партнером, а також країною з багатим науково-виробничим потенціалом, що дозволяє успішно інтегрувати власну економіку у світові процеси. Ізраїль сприяє розвитку сільського господарства Туркменістану, де використовується крапельна система зрошення. Вона застосовується у Туркменістані для вирощування бавовни. У 1998 році під час американського візиту президент Туркменістану Сапармурат Ніязов оголосив про початок реалізації грандіозного проекту з сумарними інвестиціями у 2,5 мільярди доларів, зі спорудження транскаспійського газопроводу, яким туркменський газ через Азербайджан та Грузію доставлятиметься до Туреччини. Однією з трьох компаній, що перемогли у конкурсі на будівництво газопроводу, стала ізраїльська компанія «Мерхав», яка давно й успішно працює в цьому регіоні. Компанія «Мерхав» брала участь у деяких важливих проектах в енергетичному секторі та хімічній промисловості, таких як реконструкція нафтопереробного заводу та будівництво поліпропіленового заводу в місті Туркменбаші. До 2007 року інвестиції оцінювалися близько в 1,7 мільярда доларів. Після смерті першого президента Туркменістану у 2006 році, посаду Сапармурат Ніязова обійняв Гурбангулі Бердимухамедов, продовживши вектор відносин з Ізраїлем.

В Єрусалимі у травні 1995 року підписано Угоду між Урядом Ізраїлю та Урядом Туркменістану про сприяння та взаємний захист інвестицій.

7 червня 2020 року Уряд Ізраїлю проголосував за кандидатуру Бат Іден Кайт, призначивши послом у Туркменістані.

11 листопада 2020 року у столиці Ізраїлю Єрусалимі президент Держави Ізраїль Реувен Ривлін отримав вірчі грамоти від посла Республіки Туркменістан в Італійській Республіці Тойли Коменкова у якості Надзвичайного та Повноважного Посла Туркменістану в Ізраїлі

(з резиденцією в місті Рим).

26 квітня 2021 року у форматі відеоконференції відбулася зустріч Міністра охорони здоров'я та медичної промисловості Туркменістану Нурмухаммеда Аманнепесова з Міністром охорони здоров'я Держави Ізраїль Юлієм Едельштейном. Під час зустрічі відбулася церемонія підписання Програми співпраці між Міністерством охорони здоров'я та медичної промисловості Туркменістану та Міністерством охорони здоров'я Держави Ізраїль на 2021-2025 роки. Сторони висловили впевненість у тому, що підписаний документ сприяє розвитку співробітництва з лінії медицини та охорони здоров'я між двома країнами.

Історія туркменсько-ізраїльських відносин – приклад успішної взаємовигідної співпраці єврейської та мусульманської держави. Відсутність втручання у внутрішні справи, як у зовнішньополітичні проблеми одне одного – Туркменістан займає нейтральну позицію в палестинському конфлікті, а Ізраїль майже не звертає уваги на порушення прав людини в Туркменістані, не виступаючи з публічною критикою відверто тоталітарного режиму в країні. Це дозволяє розширити відносини у соціально-економічній сфері [Solomon 2021].

Висновки.

Зовнішньополітична технологія периферії – це створення стратегічних союзів з неарабськими мусульманськими державами на Близькому Сході, щоб протистояти об'єднаній опозиції арабських держав, що виступають загрозою існуванню Ізраїлю. Технологія периферії є різновидом однієї з найбільш всеохоплюючих та ефективних легітимаційних технологій на міжнародній арені, а саме – технології союзницького зв'язування, яка здійснюється через ініціювання союзо-договірних відносин та багатобічних структур

у різноманітних сферах життя міжнародної спільноти у відповідь на наявні або уявні загрози.

Тактика зовнішньої політики Ізраїлю змінювалася протягом різних політичних етапів, але технологія периферії залишається засобом для досягнення мети – використання співпраці, заснованої на доцільності, для культивування міцних довгострокових зв'язків та інтересів, що перетинаються.

Технологія периферії вплинула на двосторонні зв'язки Ізраїлю у пострадянський період. По-перше, Ізраїль спочатку орієнтувався на країни з найбільшим місцевим єврейським населенням: Казахстан, Узбекистан та Грузію. По-друге, країни Центральної Азії та Кавказу бачили у встановленні дипломатичних відносин та налагодженні двосторонніх відносин з Ізраїлем зв'язки із Сполученими Штатами Америки. Сучасна технологія периферії, і вихід Ізраїлю у регіон Кавказу та Центральної Азії в 1990-ті роки були мотивовані бажанням обмежити іранський вплив. Світські «сильні» держави з мусульманською більшістю, такі як Азербайджан, Узбекистан та Киргизстан, побоювалися внутрішньої іранської ісламістської агітації та звернулися до Ізраїлю за допомогою у сфері безпеки. Ці держави та Ізраїль зіштовхнулися із загальною загрозою, яку Ізраїль використав для зміцнення союзницького зв'язування. Разом з технологією периферії ширші геополітичні події мали вирішальне значення для регіональних успіхів Ізраїлю. Технологія периферії частково полегшила доступ Ізраїлю на Кавказ та Середню Азію, дозволила Ізраїлю пом'якшити свою геополітичну ізоляцію і налагодити довгострокові партнерські відносини. Відносини Ізраїлю з Кавказом та Центральною Азією є прикладом дієвості технології периферії.

Бібліографічні посилання / References

- Azerbaijan has opened Trade and Tourism Representative Offices.* (2021). Retrieved November 12, 2021 from <https://mfa.gov.il/MFARUS/PressRoom/2021/Pages/Azerbaijan-opens-trade-and-tourism-office-in-Israel.aspx>
- Bishku, M.B. (2015). *Is the South Caucasus Region a Part of the Middle East?* Retrieved November 13, 2021 from https://www.researchgate.net/publication/307135625_Is_the_South_Caucasus_Region_a_Part_of_the_Middle_East
- Bishku, M.B. (2021). *Israel and Armenia: So Near Experientially, But So Far Away Geopolitically?* Retrieved

- November 09, 2021 from <https://muse.jhu.edu/article/782339/>
- Clayton, A. (2020). *Georgia Deepens Cooperation with Israel through Defense Deal*. Retrieved November 14, 2021 from <https://www.caspianpolicy.org/research/security-and-politics-program-spp/georgia-deepens-cooperation-with-israel-through-defense-deal>
- Edelstein, D. (2021). *Potential Gains for Israel after Azerbaijan's Victory in Nagorno-Karabakh*. Retrieved November 14, 2021 from <https://www.justsecurity.org/75135/potential-gains-for-israel-after-azerbaijans-victory-in-nagorno-karabakh/>
- Georgia-Israel Free Trade Agreement*. (2018). Retrieved November 12, 2021 from <https://aric.adb.org/fta/georgia-israel-free-trade-agreement>
- Guzansky, Y. (2014). *Israel's Periphery Doctrine 2.0: The Mediterranean Plus*. Retrieved November 10, 2021 from <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13629395.2013.870365>
- Issues of investment, trade and economic cooperation between Uzbekistan and Israel*. (2021). Retrieved November 11, 2021 from <https://mift.uz/ru/news/obsuzhdeny-voprosy-investitsionnogo-i-torgovono-ekonomicheskogo-sotrudnichestva-mezhdu-uzbekistanom-i-izrailem>
- Kaleji, V. (2020). *Expanding Armenia - Israel Relations: Implications for Iran's Foreign Policy in the South Caucasus*. Retrieved November 14, 2021 from <https://www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/13639-expanding-armenia-israel-relations-implications-for-irans-foreign-policy-in-the-south-caucasus.html>
- Kazakh Invest. (2021). Israeli business is interested in expanding cooperation with Kazakhstan. Retrieved November 1, 2021 from <https://invest.gov.kz/media-center/press-releases/izrailskiy-biznes-zainteresovan-v-rasshirenii-sotrudnichestva-s-kazahstanom/>
- Ministry of the Foreign Affairs of the Republic of Armenia*. Retrieved November 29, 2021 from <https://www.mfa.am/ru/bilateral-relations/il>
- Samaan, J.-L. (2019). *Israel's Foreign Policy Beyond the Arab World Engaging the Periphery*. Retrieved November 16, 2021 from <https://www.routledge.com/Israels-Foreign-Policy-Beyond-the-Arab-World-Engaging-the-Periphery/Samaan/p/book/9780367890810>
- Schindler, M. (2017). *Georgia supports Israel despite growing ties with Iran*. Retrieved November 17, 2021 from <https://www.jpost.com/Middle-East/Georgia-supports-Israel-despite-growing-trade-ties-with-Iran-520024>
- Solomon, A.B. (2021). *A Central Asia model for Israel and the Middle East*. Retrieved November 16, 2021 from <https://www.jns.org/a-central-asia-model-for-israel-and-the-middle-east/>
- Висоцький О.Ю. (2017). Легітимаційні технології в міжнародних відносинах. Науково-теоретичний альманах «Грані», 20(10), 98-104. doi: 10.15421/1717138 / Vysotskyi, O.Y. (2017). Lehitymatsiyni tekhnolohiyi v mizhnarodnykh vidnosynakh [Technologies of legitimation in international relations]. *Scientific and theoretical almanac "Grani"*, 20(10), 98-104. doi: 10.15421/1717138 (in Ukrainian)